

Kinyitni másnak a lelkét a szépre, a jóra

Beszélgetés a hetvenéves Pap Józseffel

Amikor felkértük erre a beszélgetésre, igencsak vonakodott, mert nem szereti a kamera előtti szereplést, különösen, ha ráadásul a költészetéről faggatják. Mindenekelőtt gratulálunk a születésnapja alkalmából – és természetesen ilyenkor a visszapillantásnak a kötelező időszaka következik. Hogyan kezdődött a költészet Pap Józsefnél? Bori Imre az irodalomtörténetében többszöri kibontakozásról ír...

– Úgy kezdődött, azt hiszem, mint minden más fiatalembernél, illetve tanuló ifjúnál: amikor először olvas verseket, akkor úgy gondolja, hogy neki is van valami mondanivalója, és valamikor a negyvenes évek elején írtam az első verseimet. A *Jegy* című kötetemben 43-as dátumot visel a beindító vers... Persze, Borinak is igaza van, amikor úgy gondolja, hogy többször is elindultam a költészet útján, mert voltak nagy megszakítások. Nem magyaráznám, hogy miért, de azt hiszem, hogy nem újrakezdések voltak, amikor újra közölni kezdtem vagy újra megszólaltam, hanem annak az először megütött hangnak a folytatása volt végig a költészetem – azt hiszem, most már elegendő anyag van hozzá, hogy ezt ki is lehessen mutatni. E tekintetben talán szerencsésnek is mondhatom magamat, hogy tartottam magam ahhoz a hanghoz, amit legelőször megütöttem. Persze, voltak ilyen elragadtatások, ilyen adys nekibuzdulások azokban a felszabadulás utáni években, amikor úgy gondoltuk, hogy mi fogjuk a világot megforgatni, új életet építeni, de aztán szerencsére hamarosan jött a kijózanodás: rengeteg új élmény, versben is új hatások, benyomások, ismerkedés a modern világirodalmi folyamatokkal, és az alaphangja megmaradt, de a formája a versnek változott, a kifejezésmód változott... Habár nem az a fontos, hogy mit mond az ember, hanem hogyan mondja, mert újat már nem nagyon tud mondani a költő, ha számításba vesszük, hogy pár

ezer éve írnak már verseket, de ha egyéni hangon szólal meg, arra még fölfigyel a verskedvelő, a versolvasó – mert mind kevesebb egyéni hangon megszólaló van.

Kezdetben egyformán írt verset is meg prózát is. A Téglák, barázdák című antológiában novellája is szerepel a negyvenes évek vége felé. Miért maradt abba a próza?

– Magam sem tudom... Mindent csináltam én akkor, prózát is, verset is írtam, műkedvelő színjászó is voltam, verseket is szavaltam a gimnáziumban – egy olyan élet volt az, teli energiával, úgyhogy azt gondoltam, én mindent tudok... A novellában jó mestereket utánoztam, ellestem a formájukat, a mondanivalóm meg az otthoni történések, a családban történt események voltak, tehát nem volt nehéz megbirkózni vele. Később úgy fordult a sorsom, hogy orvostanhallgató lettem, és akkor már nem sok időm maradt leülni, széket melegíteni. Csupa rohangálás volt az élet, különben is ínséges idők voltak azok az évek Belgrádban, és a sok gyakorlat, órákra járás meg a rengeteg jegyzetelés miatt (tankönyv sem volt) sokkal könnyebb volt lejegyezni egy-egy gondolatot, ami vagy vers lett, esetleg egy versmag, vagy később lett belőle vers, vagy egyáltalán sose lett belőle vers – de a prózától elfordultam... Meg azt hiszem, akkor már rájöttem, hogy nem elég csak megírni egy élményt a közvetlen környezetemből, hanem sokkal komolyabb feladata van a prózáírásnak is. És így abba is maradt – fájdalمامra –, mert azért még mindig úgy képzem, hogy tudtam volna én azt is írni. Közben arra is rájöttem, hogy talán mégiscsak drámát kellett volna írnom, az közelebb áll a költészethez, sűrítettebb... Valamikor azzal is próbálkoztam, Móricz-kisregényt dramatizáltam, de aztán kisült róla, hogy nem éppen előadható.

Egyetlen szót mondok: Becse... Mi minden sűrűsödik bele?

– Mind több dolog sűrűsödik benne... Először is a gyermekkor, a szülői ház, a szülők, testvérek, rokonság, a közeli és távoli utcák, az egész Becse, a Tisza-part, a Kisrét, a Medenacs, az udvarok, a nagy ég, pacsirtaszó, búzatáblák... Mit mondjak még? Minden benne van! A Csatorna, a titokzatos nevek, a Nagyárok, amelyek hát nem is látszik, a Szivadula, amiről nem tudjuk, hogy mit jelent, de pontosan tudjuk, hogy hol van... Valami csodálatosan hangzó szó, a nyelvészeink csak azt mondták rá, hogy egy határrész, közben engem szörnyen érdekelt, mert egészen kicsi koromban oda jártam lopva horgászni. Én azt gondoltam, hogy ez valami szerb szó, valami sűrke dűlő, ami megszerbesítve sziva dula lett. Aztán mást hallottam, hogy ott valamikor, amikor megépült a csatorna, akkor volt ott egy szívó-toló pumpa, ugye, szívó-toló, szívó-toló, amiből aztán a végén sziva

dula lett... Úgy hiszem, hogy ezeket csak én érzem, én tudom és engem izgatnak – ha elmondanám, nem tudom, érdekes volna-e mások számára... Úgyhogy egyelőre van fontosabb elmondanivalóm. Fontosabb mondánivaló, mondjuk, a virágok megléte... A virágok sérthetetlensége érdekesebb metafora vagy szimbólum, mint az ilyen csip-csup dolgok.

Akkor hát térjünk át egy másik szóra: a kert...

– A kert, igen... Nem tudom, mikor kezdődött a kert, azt hiszem, akkor, amikor ide hurcolkodtunk ebbe a belvárosi házba, ahol föl sem tétélezni, hogy ilyen kertet lehet kialakítani. Mert itt valóban semmi sem volt, csak három-négy fa, egy üres domb. És akkor elkezdtünk ezt ültetni, azt ültetni, amazt átültetni, emezt visszaültetni, mert hát nagyon árnyékos ez a mi udvarunk, tíz fokkal mindig alacsonyabb a hőmérséklet, mint az utcán. Meg kellett találnunk azokat a növényeket, amelyek árnyéktűrők, vagy amelyek napot igényel, azt kitenni arra a kis naptócsára, ahova még odasüt a nap – és így alakult ki ez a kert... Most már úgy nézek rá, mint egy életműre, amit nem lehet megismételni már, a hetven évem miatt sem, mert hát a fák növésehez is kell egy emberéletnyi időszak. Nagyon nagy igazolást találtam egy angol költőnél, aki azt mondta, hogy a költőiskolának az öt kritériumában az ötödik kritériumnak azt tartja, hogy minden költőnek gondoznia kellene egy háziállatot és megművelnie egy darab veteményeskertet.

A gyógyítás és a versírás mennyire függ össze? Meg a szociális érzés? Ezt különben leginkább a zsilip-versben, a Záradékbán láttam megnyilvánulni...

– Hát most nagyon sok mindent kérdeztél! Azt hiszem, hogy amíg orvosná válik az ember... Vagy talán azért is megy orvosnak az ember, mert egy ilyen predesztinált alkata van, ami eleve meghatározza, hogy alázatos legyen, hogy toleráns legyen, hogy megértő legyen – hát ennyiben hasonlít valamicskét a költőéhez az orvosi hivatás... De külön nem azért ír verset a költő, sem az orvos-költő vagy orvosból lett költő, hogy most azzal gyógyítson vagy ráolvasson, vagy „megváltsa vele az emberiséget”. Ezt nagyon sok költő elveti, és azt hiszem, hogy keserű tapasztalatok árán jöttek rá a költők vagy a költő-társadalom, hogy ilyen funkciója nem lehet a költészetnek, és lehet, hogy fájó szívvel le is mond erről. Van ebben még valami: ha nagyon meg vagyunk győződve arról, hogy az, amit mi mondunk, az a legjobb, és amikor ezt versben mindenképpen rá akarjuk erőszakolni a befogadóra, hát abból nagy baj is származhat. Weöres Sándor is csak úgy nyilatkozott erről, hogy ő csak „éhet akar ébresztetni a jóra, éhet a szépre”, tehát nem akarja ő megmondani, hogy ez a szép és az a jó, és ezt csináld, akkor majd jó lesz, mert ha egy kicsit meg vagyunk győződve arról, hogy

az a jó, amit mi kínálunk föl, a végén még diktátorok is lehetünk, mert csak azt ismerjük el jónak, és erőszakot is alkalmazunk az olvasóinkkal szemben, hogy vagy ez, vagy semmi. Tehát mi csak kinyitjuk a lelkét, valahogy a mi versünknek elég az a funkció, hogy kinyissa másnak a lelkét valami szépnak, jónak, érdekesnek, örömtelinek és a többinek a befogadására. Ha ezt eléri a vers, akkor az már nagy siker.

A szociális küldetése a versnek? Azt hiszem, hogy amikor a virágokról beszélünk, akkor nem azért beszélünk, mert valóban szépek, hiszen azt meg tudja festeni a festő vagy le tudja fényképezni a kamera, hogy ilyen vagy olyan... Azokba a virágokba a költő beleviszi az emberi tulajdonságokat. Amikor én azt mondom, hogy az ember „mielőtt munkába indul, körüljárja a kertet, és virágokkal a tekintetében köszön el tőlem” – hát ez egy olyan viszony, amit én magam is mint orvos megéltem a reggeli vizitálásom idején, ugye, körüljárni a betegeimet, nézni őket... Vagy amikor azt mondom, hogy „a mindennapi gondom a szemed karikája” – mindig a szem megtekintésével keressük a betegség jelenlétét vagy a beteg jobbulását. Mindezek valahogy összevethetők az orvos és a költő együttélésében, énbennem mint költőben. A szociális vonás meg, azt hiszem, nem csak ebben a zsilip-versemben van jelen azért, mert ott munkásokról, vasmunkásokról meg kubikosokról van szó meg egy nagy építésről... Sok más versemben föllelhető ez a szociális vonás. Benne van a *Sárga part*ban is – az is kis szociográfia –, ahol a fecskék az idők kezdete óta fészket raktak, és ott folytatják, és hát abban is, hogy eltörölték a tanyákat, a dülőket a tanyarombolóknak – hát ne soroljam most a verseimet. Ott vannak a vasmunkások ebben az új kötetemben is, a majálisozó vasmunkások, akik párokra szakadnak ahelyett, hogy együvé tartoznának és harci vagy forradalmi dalokat énekelnének, párokra szakadoztak, és csak akkor jönnek össze, amikor a lacikonyha csalogató illata odahívja őket az asztalhoz... Embere válogatja, hogyan fejezi ki azt a bizonyos közösséghez tartozását, vagy hogyan írja meg magának a közösségnek a viselkedését – azt hiszem, hogy nem hiányzik belőlem ez a szociális elem. Az, amikor a házról beszélek, ahonnan szétszéledtünk, de nem tudjuk feledni, vagy arról, hogy aki abba beköltözött, nem fog kimenni belőle, és ha egyszer a régi lakója mégis hazaköltözik, akkor vállalja, hogy együtt pusztul a házzal, ha kell – azt hiszem, hogy ez mind szociális üzenetű vers, ha egy bizonyos lágyabb, tartózkodóbb hangnemben fejezem is ki magamat.

Ritkán megszólaló és viszonylag szűkszavú költőnek ismerik. Ez a szűkszavúság vezetett-e a haikuhoz? Ahogy Bori Imre írja – nem tudom szó szerint idézni, de valami olyasmit –, hogy már-már a némasággal kacérkodik...

– Már a *Rés*ben is vannak ilyen rövid kis versikék, mondjuk, az *Újra otthon...* Annyiból áll az egész, hogy „ez is látogatás, a fagyszitta kanavász illata halott anyáánk” – hát abszolút megfelel egy haikunak, egy európai módon megfogalmazott haikunak, de ugyanaz a feszültség van benne, az a fölgülemlett élmény, az a fagyszag, a fehérneműnek az a fagyszaga, az édesanya halála... Már nem is tudja az ember, hogy a fehérnemű fagyszagát, vagy az édesanya illatát érzi-e abban a versben. No, már ott is megvoltak, ezekre csak rá kellett tapintani, és lehet, hogy csak egy ismeretség kellett hozzá. Volt egy nagyon jó barátom, sajnos meghalt, ő hívta fel a figyelmem a haiku formára, és látott el haiku-irodalommal. Előbb csak játszogattam vele, aztán rájöttem, hogy lehet ezzel szép dolgokat is kifejezni, erőteljesen... Aztán úgy éreztem, hogy az az én sűrítő hajlamom, ami mindig megvolt bennem, a haikuban még jobban kifejezésre jut, mert az, hogy valóban csak tizenöt szótagba és három sorba kell sűríteni egy mondanivalót, ez nagyon megfelel... Különben lehet írni a természetben való séta közben, vagy mondjuk, a templomba is ha elmegy az ember, ott is kombinálhat egy haikut magában, és később vagy lejegyzí, vagy nem.

A haiku képszerűségéről jut eszembe, hogy számos verse szól vajdasági képzőművészekről, festőkről... Festészet és költészet – milyen viszonyban állnak?

– Azt hiszem, hogy majd a kritikának kell egyszer kimutatnia, miért volt ez az én nagy vonzódásom vagy nagy tiszteletem a festőbarátok iránt, de én máris sejtem, hogy kellett valaminek lennie, amiért én nagyon hálás vagyok nekik. Azt hiszem, sok dologra ők hívták fel a figyelmemet, vagy ők fedezték föl előbb, amit az én szemem még nem látott meg és nem érzékelt, és a vásznaikon ők örökítették meg azt, ami azután én vagy egy az egyben, vagy áttételesen beloptam a költészetembe. Vagy úgy, hogy írtam róluk, vagy úgy, hogy tisztelegtem előttük... Valóban, ahogy most visszagondolok, ez nem csak barátság volt. A legtöbbet Sáfrány foglalkoztatott meg B. Szabó György, Ács Jóska, Pechán, Winkler, Skrabány, Hangya... Itt van például ez a Dudás-kép – egész biztos, hogy az egyik haikumnak ez a kép volt a véglegesítője, habár ott egy élményről beszélek, amit még a Telepen éltem át, amikor az orvosi pályát kezdtem. Arról van szó, hogy egy lavór víz és egy vasalt törülköző meg egy szó, hogy „Tessék!”

Az 1963-as Rés és az 1974-ben megjelent Rendhagyó halászás Híd-díjat hozott. 1995-ben a Vajdasági Írók Egyesülete Életműdíjjal tüntette ki. Mit jelentenek a díjak?

– Nem tudom... Ilyenkor azt mondjuk, hogy „további munkára ösztönöz” – vagy nem ösztönöz... Nálam nem volt ilyen jelentősége a díjnak. Jölesett, de semmi lekötelezőt nem éreztem, és a *Rendhagyó halászás* után

is volt megint egy ilyen hallgatási periódusom, amikor nagyon-nagyon a tudománnyal kezdtem kacérkodni, és lefoglalt az orvosi pályám – tehát egyáltalán nem ösztökélt lendületesebb munkára. A költészet továbbra is úgy cammogott, íródott lassan, mint azelőtt is. Az Életműdíj egyenesen bántott, mert úgy éreztem, hogy egy kicsit korán jött, tudniillik én már harmadik éve vártam ennek az új kötetemnek a megjelenésére, amelytől nagyon sokat vártam, mert valahogy kiegészíti az életművemet – ha már így nevezzük –, és úgy éreztem, hogy a zsűrinek talán ezt is meg kellett volna várnia, és akkor jobban megérdemelt volna a díjat. Különben a díjak gyakran manipuláció következményei is, vagy éppen véletlennek a következményei, hogy abban az évben nem volt jobb mű, habár vannak jobb alkotók, jobb költők, de abban az évben nem jelentettek meg... És Isten tudja, hogy ez az Életműdíj is milyen politikai vagy más cselszöveseknek az eredménye... Engem valóban nagyon meglepett, egyáltalán nem gondoltam, hogy ebben a mi helyzetünkben valakinek is eszébe jut, nekem mint magyar költőnek Életmű- vagy bármilyen más díjat kiosztani...

Az Újvidéki Televízió 1996 márciusában sugározta Faggató című portréműsorát, amelyben az akkor hetvenéves Pap Józseffel beszélgetett Kartag Nándor szerkesztő-riporter.

